

SIRADAN İNSANLARIN TARİHİ VE İKİ MUHACİR OSMANLI KADINI: GİRİTLİ RAZIYE HANIM VE İRİNİ PSAROPOULA

Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU*

Öz

Tarih, sadece büyük siyasî ve askerî başarılar elde etmiş kimselerin tarihi değildir; o büyük siyasî ve askerî olaylardan etkilenen sıradan insanların da tarihidir. Bu çalışma elit olmayan biri Müslim diğeri Ortodoks iki kadının, 19. yüzyılın sonunda Girit adasında baş gösteren Rum ayaklanması sonucu Anadolu'ya gelişlerini ve göç sonrası yaşamlarını Osmanlı Arşiv belgeleri yardımıyla ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Tarihi, Girit, Muhacir, İskân, İlaşe.

HISTORY OF ORDINARY PEOPLE AND TWO EMIGRANT OTTOMAN WOMEN: CRETAN Mrs. RAZIYE AND IRINI PSAROPOULA

Abstract

History is not only a history of the men who succeed in policy and military affairs; is also a history of ordinary people that suffer from major political and martial events. This study explores the lives of two non-elite women in Anatolia, one is Muslim, and the other is Greek Orthodox, who had to migrate from the Island of Crete due to the Greek uprising at the end of the 19th Century thanks to the documents in the Ottoman Archives.

Keywords: Women's history, Crete, Emigrant, Resettlement, Victualing.

---

* Yrd.Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, (tesepcicioglu@adu.edu.tr).

Giriş

Tarihe mâl olmuş kişiler şüphesiz çoğunluğun ilgi odağıdır; onların insanlık tarihine katkılarını -haklı olarak- gözeten tarih metinleri de bu seçkin insanları ön plana çıkarmayı yeğlemiştir hep. Hobsbawn, çağdaş vakanüvisler ile onları takip eden araştırmacıların yazının bulunuşundan 19. yüzyıla kadar yazdıkları tarih türünün çoğunun, kaydı tutulan devletlerde yaşayanların büyük çoğunluğu hakkında son derece az şey anlattığını, geçmişteki tarihin büyük kısmının yönetenlerin yüceltilmesi amacıyla yazıldığını düşünmektedir.¹ Genelde siyasî erki temsil eden bu elit kesimin dışında kalan sıradan insanlar ise kendi tarihlerini yazma olanağından (bunun için gerekli bilgi-birikim eksikliği, okuma-yazma oranının bu kesimlerde düşüklüğü gibi sayılabilecek birçok nedenden ötürü) yoksundular. Geleneksel siyasî tarih “yüksek” ve “güçlü” olana odaklanırken, tarihin doğrudan ilgi alanına giren büyük askerî ve/veya siyasî olayların ardından ödenen insanî bedel genelde gözden kaçmış ve hatta bazen umursanmaz olmuştur. Ancak, yönetenlerin ya da siyasî karar vericilerin etkisi altındaki tarihin ötesinde yaşanan başka bir tarih de vardır ki, bu tarih çok daha geniş halk kitlelerinin etkilendiği ama yazım aşamasında görmezlikten gelinen, *aşağıdakilerin tarihi* ya da *alttakilerin tarihi* olarak adlandırılacak tarihtir. O farkına varılmayan *sıradan insanların* arkasından işleyen süreç de aslında birer tarihtir ve bizlere büyük olaylar neticesinde cereyan eden yaşanmışlıkların geniş kitlelere ne şekilde yansdığıyla ilgili bilgiler sunarlar. Burada sorun, tarihin insanî ve kişisel yönü olup olmadığıyla ya da -eğer böyle bir durum varsa- bunun nasıl tekrar yakalanabileceğiyle yakından alakalı olup, Iggers’in de belirttiği gibi “*geniş toplumsal dönüşümleri ele alan bir tarih ile bireysel var oluşlarda yoğunlaşan bir tarihin bir arada bulunmaması ve birbirini tamamlamaması için*” hiçbir neden de yoktur.² Hele ki söz konusu sıradan insanlar bir de kadın olunca, işin rengi daha da değişir ve “makbul” tarihin ele aldığı meselelerin ötekisinin de ötekisi oluverir.³

1 Eric Hobsbawn, *Tarih Üzerine*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, ss.307-308.

2 Georg G. Iggers, *Bireysel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s.103-120. Bu bağlamda, adı tarihte anılmamış ama tarihin bir parçası olmuş kişiler de bazılarının dikkatini çekebilir. Örneğin, tarihle ilgili karikatür çizen, bu yüzden de kimi zaman eleştirilse de özellikle akademisyenler tarafından hayli başarılı bulunan Selçuk Erdem kendisi ile yapılan bir söyleşide, yazılan tarihin altında daha karmaşık bir dinamiğin olduğunu anladığı gün tarihin onun için başka bir anlam kazandığını, tarihe geçmemiş ama orda olduğundan emin olduğumuz adamların ve küçük şeylerin tarihinin onun dikkatini daha çok çektiğini belirterek aslında geniş kitlelerin ilgisinin de resmini çekmektedir; Müsemma Sabancıoğlu, “Tarih Gibi Ciddi ve Ağırbaşlı Bir Alana Karikatürle Giren Selçuk Erdemle Görüştük - “Beni Asıl İlgilendiren Tarihe Geçmemiş Adamlardır”, *Toplumsal Tarih*, S.88, C.15, Nisan 2001, ss.24-27.

3 Abadan Unat kadının, en gelişmiş toplumlarda bile ikinci sınıf yurttaş olduğunun ve toplumsal konumunun her zaman “öteki”ne göre saptandığını Simone de Beauvoir tarafından II. Dünya Savaşı sonrasında ilk kez tartışmaya açıldığını belirtmektedir; Nermin Abadan Unat, “Türkiye’de Kadın Hareketi-Dün-Bugün”, *Bilanço:1923-1998: Türkiye*

İnsanoğlunun tarih yazıcılığı sürecine bakıldığında, tarihin -genelde- iktidarlar tarafından yazıldığı; iktidar kiminse tarihin de onun olduğu görülür.⁴ Bu yüzden iktidarda olanların cinsel kimliği çerçevesinde yazılan tarihteki kadının yeri, erkeğin ona izin verdiği ölçüde belirlenmiştir. Berktaş bu durumun, birey olarak insanın tarihteki yerinin iade edilirken “hangi insan” sorusunun gündeme gelmesiyle değişmeye başladığını, insanın -ırk, milliyet, sınıf, cinsiyet gibi- somut kimliğinin sorgulandığı Aydınlanma Çağındaki soyut ve evrensel “insan” anlayışının içinde kadının pek de yeri olmadığını görülüp eleştiriye uğramasının ardından, “kadın tarihinin” -postmodern dönemde başlamış bir gelenek olmamasına karşın- ancak postmodern devirde olgunlaştığını belirtmektedir.⁵ Esas olarak kadınların tarihte oynadığı rolü ele alan kadın tarihi, kadın hakları, kadının tarihe bireysel ve kitlesel katkıları ve/veya tarihsel olayların kadınlar üzerine etkilerine dair metodolojik çalışmalar yapan bir alandır.⁶ Kadınların tarihe yazılması, geçmişte kadın kahramanlar aramak ya da tarihi kadınlarla sınırlayarak tarihi yazmak yerine, yeni bir tür tarihçilik ve farklı analitik kategoriler arayışlarıyla günümüzde farklı bir boyut kazanmıştır.⁷ Bu yaklaşım da henüz yeni olduğundan, birer *sıradan insan* olarak Osmanlı kadınına esas alan çalışmaların sayısı da işte bu yüzden sınırlı kalmıştır ve nitekim Osmanlı kadınına dair çalışma yapmanın güçlüğünden dem vuran Faroqhi de “*kırk-elli yıl önce elit olmayan kadınlar hakkında çalışmalar yapılabileceğine kimsenin inanmayacağı*” altını bundan dolayı çizmektedir.⁸ Ancak özellikle son yıllarda bu yönde gerçekleştirilen çalışmaların sayısı hızla artmaktadır.

Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış' Uluslararası Kongresi (10-12 Aralık 1998; ODTÜ Ankara) Bildiri Kitabı II. Cilt: Ekonomi, Toplum, Çevre, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.248 (247-254).

- 4 İktidar beraberinde gücü de getirir; güçlü olan her kimse, tarih de onu över. Bu bağlamda Güneydoğu Nijerya'daki bir etnik grup olan Igbo yerlilerine ait “*Aslanlar kendi tarihçilerine sahip olana dek, av hikayeleri her zaman avcıyı yüceltecektir*” şeklindeki atasözü, durumu güzel bir biçimde özetlemektedir. Benzer diğer Afrika atasözleri varyasyonları için bkz. “*African Proverb of the Month*” - April 2006; www.afriprov.org (Erişim: 17.02.2013).
- 5 Berktaş, “Kadın tarihi” deyiminin kendisinin bile başlı başına tarihin evrensellik iddiasını sorgulayan bir nitelik taşıdığını belirterek, feminist tarihçilik ifadesini yeğlemektedir. Ayrıntılar için bkz. Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti* (3.Basım), Metis Yayınları, İstanbul, 2010, ss.15-20.
- 6 Kadınların ayrı bir tarihi olmadığını altını çizen Yaraman Başbuğu, kadınların bakış açısı ve onların yöntemleriyle tarihin zenginleştirilip mevcut tarihin bir bütünlüğe ulaşabileceğini belirtmektedir; Ayşegül Yaraman Başbuğu, *Elinin Hamuruyla Özgürlük*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992, s.13 (Eserin diğer bir basımı için bkz. Ayşegül Yaraman, *Resmî Tarihten Kadın Tarihine*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2001). Kadın araştırmalarından toplumsal cinsiyet çalışmalarına değin bu alandaki karşılaştırmalı yaklaşımlarına dair bkz. Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar - Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler* (2.Basım), Metis Yayınları, İstanbul, 2007.
- 7 Berktaş, *A.g.m.*, s.28.
- 8 Faroqhi, tarih yazımında kadın tarihi gibi fazla ele alınmamış konulara yoğun bir ilginin gelişmesinin ve araştırmacıların belgeleri aramaya başlamasının, bu alana dair çalışmaların sayısındaki artışa ve kimsenin varlığından bile haberdar olmadığı belgelerin bulunmasına sebep olduğunu vurgulamaktadır; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?* (2.Basım), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, ss.3 (1 no.lu dipnot), 145-147.

Elit olmayan kadınların tarihine dair yakın geçmişte gerçekleştirilmiş çalışmalara, Aydoğan Demir'in Midilli mübadillerden Ayşe Hanım'a dair çalışması örnek verilebilir. Demir, Osmanlı kaynaklarının görkemli düğünlerinden alıntılar yapıp Midillili Ayşe Hanımın evliliğini konu eden çalışmasında, bu evliliği -doğal olarak- dönemin hiçbir gazetesinde haber olmadığını, Takvim-i Vekâyi'nin yayınlamadığını ve herhangi bir tarihinin de kayda değer görüp eserlerinde yer vermediğini belirtip, "seksen üç yıl sonra sararmış, ne olduğu unutulmuş bir iki belge karanlık dünyasından bir torun tarafından gün ışığına çıkarılınca tarihin gerçek yapıcısı olan halkın bir temsilcisi yaşantısının bir bölümüyle tarihteki haklı yerini almış oldu" demektedir.⁹

Osmanlı kadını üzerine yapılan çalışmaların, hele ki Tanzimat öncesi döneme ilişkin olanların sayısının az olduğunu vurgulayan Suraiya Faroqhi, şehirli Osmanlı kadınları için geçerli genellemeler yapabilecek durumda olunmadığını, hatta kırsal kesimdeki kadınlar hakkındaysa hiçbir şey söylenemeyeceğini belirtip, 19. yüzyılda yaşayan Sakız ve Çeşmeli Hâce Saliha ve Antalyalı Havva Hanım adlarındaki iki varlıklı kadının tereke defterlerinden¹⁰ yola çıkarak bu kadınların ekonomik, mesken, çocuk sayısı gibi durumlarını, geçim kaynaklarını ve onların mülk sahipliği meselesini ele almaktadır. Bu çalışmada kadınların biyografisini çıkarmak yerine, eldeki belgeler yoluyla miras ve mülkiyet meselesinde sıradan iki Osmanlı kadının profilinin güzel bir örneğini sergilemektedir.¹¹

Geniş anlamda ifade edilen noktaların mikro düzeyde nasıl uygulandığına yönelik bir örnek olması bakımından önem arz eden ve *sıradan kadınların tarihi* hakkında bir başka çalışma da Yücel Terzibaşoğlu'na aittir. Arazi üzerinde tasarruf haklarının nasıl hukuksal mücadele konusu olabileceğine

9 *Tarihin gerçek yapıcısı* olan fakat çoğu kez göz ardı edilen halkın bir temsilcisinin yaşam kesitini konu alan bu çalışma vasıtasıyla, Midilli Adasındaki Müslüman varlığının özellikleri ile Mübadele Anlaşması uyarınca Yunanistan'dan gelen mübadillere, -anlaşma metninin ve birçok resmi belgenin aksine- geldikleri yerdeki mal varlıkları karşılığında Anadolu'da verilenlerin "devede kulak" kaldığı da anlaşılmaktadır. Bilinen ama sözlü veriler haricinde resmi belgelerle kolaylıkla aktarılamayan bu durum, Demir'in çalışmasıyla bir kez daha gün yüzüne çıkmaktadır; Aydoğan Demir, "Bir 'Akd-i Nikâh Belgesine Göre Midilli'li Mübâdillerden Ayşe Hanım Nasıl Evlendi?", *Tarih ve Toplum*, S.12, No.70, 1989, s.12 (9-14).

10 Osmanlı sosyal ve ekonomik araştırmalarında hayli değerli bir kaynak olan şer'îye sicilleri bünyesindeki tereke defterleri, ölen bir kişinin ardında bıraktığı mülkleri ve bunların rayiç değerlerini belirleyip, varislere ve devlete intikâl edecek mal varlığının değerini ve hazinenin söz konusu mallarla ilgili işlemlerini düzene koymak için tutulan ve takibinin kadınlar tarafından gerçekleştirildiği defterlerdir. Bu defterler Osmanlı aile yapısı, eş ve çocuk durumu, geçim kaynakları, yemek kültürü, giyim, eğitim, isimler gibi birçok noktada değerli veriler içermektedir. Tereke defterlerine dair ayrıntılar ve örnekler için bkz. Said Öztürk, *İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlili)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1995 ve Muhiddin Tuş, "Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1730)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.4, Konya 1999, ss.157-191.

11 Faroqhi, incelediği tereke defterlerinin bildiği kadarıyla bu iki kadının hayatı hakkındaki tek kaynağın olduğunu, onların evlenmeden önceki yaşamlarına dair fazla bir bilginin yer almadığını da eklemektedir; Suraiya Faroqhi, "Varlıklı İki Kadın", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak* (2.Basım), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, ss.249-264.

dair Eleni Yanaro adlı dul bir kadının Burhaniye Kazasındaki üç düzine kadar zeytinlik üzerindeki mücadelesini konu alan Terzibaşoğlu, “bu gibi mikro düzeyli araştırmalar merkezi devletin arazi kayıt ve tahrir uygulamalarıyla çiftçi ve köylülerin eylemlerinin hangi biçimlerde etkileşerek Anadolu’da kişisel mülkiyet haklarının nasıl inşa edildiğini anlamamıza yardımcı olabilir” diyerek çalışmasının önemini vurgulamaktadır.¹² Bu çalışmasında Terzibaşoğlu, Osmanlı’nın emlak kayıt uygulamalarıyla toprak sahiplerinin eylemlerinin birbirlerini nasıl etkileyip, 19. yüzyıl Anadolu’sunda kişisel mülkiyet haklarını nasıl şekillendirdiğini, resmi belgeler eşliğinde okuyucuya sunmaktadır. Böylelikle, resmi tarihin üzerinde durmadığı bir kadın olan Eleni Yanaro’nun eşinden kendisine intikal eden zeytin bahçelerinin tasarruf haklarını yıllarca inat ve ısrarla takip etmesi, dönemin kayıt, mülkiyet, hukuk işlemlerini ve bunlardaki yozlaşmayı gerçek bir olay eşliğinde daha anlaşılır bir vaziyette gözler önüne sermektedir.¹³

Bu çalışma ise 19. yüzyılın tam sonunda Girit adasında vuku bulan bir büyük tarihsel olayın birbirinden habersiz, farklı dinlere mensup Raziye ve İrini isimlerindeki iki kadının yaşamlarına ne denli etki yaptığının bir hikâyesidir. Osmanlı Devleti’nin siyasal, toplumsal, sosyo-ekonomik, kültürel ve düşünsel yaşam gibi birçok alanda -önceki dönemlere nazaran daha çok- değişimler gösterdiği 19. yüzyılda, tüm bunlardan Osmanlı kadını da şüphesiz etkilenmiştir. Ancak bu iki kadın, özellikle II. Meşrutiyet’in gündeme getirdiği kadına yönelik yapısal değişimlerden büyük ihtimalle haberdar değildi; çünkü bu değişim öncelikle kentlerde başlamış ve kent soylu kadınlar arasında yayılmıştı.¹⁴ Peki, Raziye ve İrini adlarını taşıyan ve elit olmayan sıradan iki Osmanlı kadını ele alan bu çalışma, yukarıda bahsedilen sıradan insanların tarihinin ve özellikle de kadın tarihinin neresindedir? 20. yüzyılın son yirmi yılında (feminist perspektifiyle) “kadın diliyle anlatım yaklaşımı” (*her-story approach*) tarih yazımına önemli etkiler göstermiştir ve bu yaklaşım, kadının sübjektif de olsa anlatımına birer tarihsel mesele olarak meşruluk sağlarken aynı zamanda, sosyal yaşamda farklı cinsel kimliklerin önemini de vurgulamaktadır.¹⁵ Bireyin

12 Yücel Terzibaşoğlu, “Eleni Hatun’un Zeytin Bahçeleri: 19. Yüzyılda Anadolu’da Mülkiyet Hakları Nasıl İnşa Edildi?”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S.4, Güz 2006, s.133 (121-147). Terzibaşoğlu’nun bu çalışması okuyucuya hayli keyif vermekle birlikte, bir belgeyi okumak ile onu değerlendirmek arasındaki kocaman farkı da çok net bir biçimde göstermektedir.

13 *Sıradan insanların tarihine dair son dönemde gerçekleşen çalışmaların en dikkat çekici özelliklerinden biri de bu çalışmaların başlıklarıdır. Abacı makalesinde, başlık seçimi konusunda bir çalışmanın kendisini okutması açısından en başarılısının Amerikan geleneğinin olduğunu, Avrupa temelli eğitim alanların bu açıdan biraz daha muhafazakâr olduğu görüşündedir; Nurcan Abacı, “Bir Tarih Metni Nasıl İnşa Edilir? (Dimitri’nin Kızlarını Kim Hamile Birakti?)”, *Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji* (Ed. Ahmet Şimşek), Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.279 (29-30 no.lu dipnot) (259-279).*

14 Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi* (3.Basım), Metis Yayınları, İstanbul, 2010, ss.59-132; Güldal Okuducu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Kadınının Kısa Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, ss.139-218; Zafer Toprak, “İkinci Meşrutiyet Yıllarında ‘Hukuk-ı Nisvân’ Ya Da Osmanlı Kadın Hukuku”, *Toplumsal Tarih*, S.248 (Ağustos 2014), ss.36-46.

15 Aylin Atilla, “Romance as Gendered History: George Eliot’s Feminist Discourse in *Romola*”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2), s.124 (123-130).

geçmişinde yer alan olayları betimsel bir biçimde yansıtan ve “bireysel hikâye” olarak nitelendirilen “vaka tarihçesi” (*case history*) yöntemi ise,¹⁶ esas alınan kişilerin sözlü anlatımlarıyla şekillenmektedir. Ancak bu çalışma kapsamında irdelenen iki kadının sözlü aktarımını elde etmek mümkün olmayacağından, göç ve göçmenlikten kadının nasıl etkilendiğini belgelerin diliyle ortaya konulmuştur ve bu makale, -ikinci el kaynakların haricinde- başlı başına Osmanlı Arşivindeki bir takım belgelere dayanarak hazırlanmıştır. Üç-beş belge üzerine bir tarih inşa edilip yorum ve çıkarımlar yapılabilirliğine dair derin şüpheler mevcut olmakla birlikte raporların, dilekçelerin, arzuhallerin, ya da yayımlanan ferman, emir, yönetmeliklerin; yani küçükten büyüğe her türlü belgenin, -eğer bunlar bir tarihsel olayın sürecini belirler nitelikte ise ve doğrulukları da teyit ediliyorsa- tarih yazımı açısından büyük önem arz ettikleri şüphesizdir. Özellikle dilekçe ve arzuhal gibi kişisel nitelikteki belgeler, yazılan siyasî ve/veya askerî tarihi etkilemeseler de en azından, bu gelişmelerin insanî boyutunu sergilemeleri açısından dikkate değer kaynaklardır.

Bu çalışma da bu tür arşiv malzemesine odaklanmakta ve bunların içerdiği veriler doğrultusunda, Osmanlı'nın Müslüman ve Ortodoks Hıristiyan inancına sahip Raziye ve İrini adlı iki kadının, 19. yüzyılın sonunda Girit Adasında vuku bulan olaylardan nasıl etkilendiklerini ve Osmanlı yönetiminin bu farklı dinlere mensup şahıslara yönelik ne tür uygulamalarda bulunduğunu irdelemektedir. Yararlanılan arşiv kaynaklarının gösterdiği kadarıyla Raziye ve İrini'nin aslında kim oldukları, nerede ve ne zaman doğdukları, neye benzedikleri gibi birçok sorunun yanıtına ilişkin net tespitler yapılamasa da bu kişiler, Ortaylı'nın, İmparatorluğun “en uzun yüzyılı” olarak nitelediği 19. yüzyılın tam sonunda¹⁷ Girit'te çıkan son Rum ayaklanması neticesinde adayı terk etmek mecburiyetinde kalan iki Osmanlı kadınıdır. Siyasî tarih isyan, göç, iskân, iâşe gibi meselelerle ilgilenir ancak bu meselelerin insani boyutunu genellikle görmezlikten gelir. İşte bu çalışmayı bunları sergilemesi açısından da değerlendirmek gerekir.

1. Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresi

Ege Denizi ve Doğu Akdeniz'in hâkimiyeti, bölge ticareti ve güvenliği açısından büyük öneme sahip Girit'e 1469, 1538 ve 1567 yıllarında akımlar düzenlenmesine karşın ada, 17. yüzyılın son çeyreğine gelirken, yani fetihler açısından hayli geç bir dönemde ve yoğun bir mücadele sonucunda Venediklilerden alınıp Osmanlı'ya dâhil olmuştur. Adanın en önemli yerleşim yeri olma özelliğindeki Kandiye şehri 1669 yılında (ki bu tarih Girit'in fetih tarihi

16 Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı - Psikolojinin Temel Kavramları* (19.Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s.45.

17 Ortaylı, 19. yüzyılın bütün Osmanlı camiası açısından en hareketli, en sancılı, en yorucu ve en uzun asrı olduğunu belirtmektedir. Ayrıntılar için bkz: İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006.

olarak genelde kabul görür) Türkler tarafından ele geçirilse de adanın fethi 1645 yılında başlamış ve Suda, İspirlanka ve Grabosa kalelerinin alınmasıyla fetih 1715 yılında ancak tamamlanabilmiştir.¹⁸ Rodos'un 1521 ve Kıbrıs'ın 1571 yıllarında alınmasının ardından Girit'in de Türklerce zaptının gerçekleşmesi, Doğu Akdeniz, Ege Denizi, Güney Balkanlar ve dolayısıyla da Boğazlar ile İstanbul'un güvenliğinin sağlanması anlamını taşımaktaydı.¹⁹ Türk denizcilik tarihi ve bahsedilen hayli geniş bölgedeki Türk hâkimiyeti adına Girit'in önemi bu yüzden çok büyüktür. Hatta Pala'nın ifadesiyle, "Osmanlı kültürüne Akdenizlilik düşüncesi Girit ile birlikte intibak etmiştir".²⁰

Osmanlı idaresinde Girit (dönemlere göre türlü değişimlerle birlikte) Kandiye, Hanya, Resmo, İsfakiye ve Laşit Sancakları olmak üzere beş idarî bölgeden oluşmuş, ancak Kandiye ve Hanya şehirleri her zaman diğerlerinden çok daha ön planda çıkmıştır. Kandiye 1846 yılında Girit Eyâleti merkezi, 1850'de sancak; Hanya ise 1850'de eyâlet merkezi, 1867'de ise Girit Vilâyeti merkezi durumundaydı.²¹ Aslına bakılırsa, Osmanlı Devleti'nin klasik kurumlarının değişmeye başladığı, toplumsal yapıda ve ekonomide ciddi sorunların baş gösterdiği bir dönemde fethedilen Girit, yönetim açısından her zaman ayrıcalıklı bir yapıya sahip olmuştur.²² Fakat milliyetçilik çağı olarak da adlandırılan 19. yüzyıl boyunca adada sürekli olaylar çıkmış, defalarca Rum ayaklanmalarına şahit olunmuş, katliamlar, sürgünler gerçekleşmiş ve bu olaylardan adanın iki büyük bileşeni olan Müslüman ve Ortodoks nüfus son derece derinden etkilenmiştir.

2. 19. Yüzyılda Girit

Girit'in 19. yüzyıl tarihi hayli yoğun siyasî değişimler, askerî müdahaleler ve Türk, Rum ve uluslararası camianın dâhil olduğu mücadelelerle geçmiştir. Bu yüzyıldaki gelişmeler şu şekilde özetlenebilir: 1830 yılında Londra Protokolü

-
- 18 Ayşe Nühket Adıyeke, "Girit'in Mehmet Ali Paşa Yönetimindeki Durumuna Dair Bir Rapor", *Belgeler - Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt XV, Sayı 19, 1993, s.294 (293-315); Süleyman Beyoğlu, "Girit Göçmenleri (1821-1924)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 2, 2000, s.123 (123-138); Nuri Adıyeke, "Girit Seferine Konulan Nokta - Kandiye'nin Fethi ve Psikolojik Sonuçları", 13. Uluslararası Türk Tarih Kongresi Bildirileri Kitabı (4-8 Ekim 1999) Cilt III, Kısım I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, ss.153-161; Nikos Svoronos, *Çağdaş Helen Tarihine Bakış* (Çev. Panayot Abacı), Belge Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.85.
- 19 Ayşe Nühket Adıyeke - Nuri Adıyeke, "Türk Denizcilik Tarihi Açısından Girit Savaşı ve Önemi", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, Yıl 5, 2007, ss.1-9; Nuri Adıyeke, "Girit Savaşları ve Hıristiyan Orduları", *Fethinden Kaybına Girit* (Ed. Ayşe Nühket Adıyeke-Nuri Adıyeke), Babiâli Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss.27-42.
- 20 İskender Pala, "Crete and Poems", *The Second National Symposium on the Aegean Islands (2-3 July 2004)*, Turkish Marine Research Foundation Pub., İstanbul, 2004, s.119 (112-119).
- 21 Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2006, ss.221,270; *The Encyclopedia of Islam*, Vol.I, "Crete", Luzoc Co. Pub., London, 1913, s.879 (878-880).
- 22 Ayşe Nühket Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.40.

ile Yunanistan'ı bağımsızlığa götüren süreçte adada çıkan isyanı bastıran Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, 1830-1840 yılları arasında on yıllık süre zarfında adayı idare etmiştir.²³ 1866 yılına gelindiğinde adada gerçekleşen geniş çaplı Rum isyanı, Girit'i artık Osmanlı'nın bir iç meselesi ya da Türk-Yunan sorunlarından biri olmaktan çıkarmış ve devletlerarası bir kisveye bürünmesine yol açmıştır.²⁴ Bu süreçten sonra da Girit'e Büyük Britanya, Rusya, Fransa, Avusturya-Macaristan ve İtalya başta olmak üzere dış müdahaleler görülmüştür. Adadaki hâkimiyetinin giderek zayıfladığını fark eden Osmanlı idaresi, bir dizi reform hareketi ile adanın kopuşunu engellemeye çalışmış olsa da her bir reform süreci, bu kopuşu hızlandırır mahiyet almıştır. Örneğin 6 Ekim 1867 Girit Vilâyet Nizamnâmesi, adanın yönetim yapısını tamamen değiştirmiştir. Bu Nizamnâme ile valinin yanı sıra biri Müslüman diğeri Hıristiyan olmak üzere iki müşavir bulunması; Adanın livalara (sancaklara) bölünüp, livaların yönetiminden sorumlu olan mutasarrıfların yarısının Müslüman diğeryarısının ise Hıristiyan olması; mutasarrıf ve kaymakamların yönetimi altındaki idare meclislerinde ise Müslüman ve Hıristiyan memurların eşit sayıda görev alması kararlaştırılmıştır. Ayrıca vergilerin önemli ölçüde azaltılması ve resmî yazışmaların Türkçenin yanı sıra Rumca da yapılması öngörülmüştür. Bu düzenlemeyle Girit'te, her kazadan iki üyenin seçilmesi ile bir Genel meclis oluşturulmuştur. Adıyeke, bu düzenlemenin Girit'in özerkliğinin temellerini attığını ve nüfus açısından Ortodoksların çoğunlukta olmasının adada kurulan meclislerde Rumların ağırlığının hissedilmesini sağladığını ve dolayısıyla da adanın Yunanistan'a katılımının önünün açıldığını belirtmektedir.²⁵

1867 Nizamnâmesi kısa süreliğine de olsa adada düzeni tesis etmesine karşın 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) esnasında baş gösteren başka bir ayaklanma, Rumların adada daha etkin olmalarını sağlayan ve Girit'in İmparatorluktan bağımsız bir eyâlet haline getiren 25 Ekim 1878 tarihli Halepa Mukavelenâmesinin imzalanmasının nedeni olmuştur. Bu anlaşma, 80 üyeli Girit Meclisinde 49 Hıristiyan ve 31 Müslüman üye bulunması; valinin Hıristiyan, Rumcanın da resmi dil ve Hıristiyan memur sayısının Müslümanlardan fazla olması gibi Osmanlı idaresinin etkinliğini kısıtlayan maddeler içermiştir.²⁶

93 Harbinden Osmanlı'nın yenik ayrılması üzerine Girit sorunu görüşülen meseleler arasına dâhil edilse de 1878 Berlin Anlaşması'nda Yunanistan'ın Girit'i ilhak talebi reddedilmiştir.²⁷ Yunanistan'a bağlanma istekleri reddedilen ada Rumları, faaliyetlerini arttırarak devam etmişler, 1896'da adada patlak veren

23 Ayşe Nühket Adıyeke, *A.g.m.*, s.294.

24 Süleyman Beyoğlu, *A.g.m.*, s.124; Ayşe Nühket Adıyeke, *A.g.e.*, s.22.

25 Ayşe Nühket Adıyeke, *A.g.e.*, ss.23-25.

26 Ayşe Nühket Adıyeke, *A.g.e.*, ss.28-29; Süleyman Beyoğlu, *A.g.m.*, s.125; Seyit Ali Ak, *Girit'ten İstanbul'a Bahaettin Rahmi Bediz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.20.*

27 Nikos Svoronos, *A.g.e.*, ss.77-78. Berlin Anlaşması ve bu anlaşmaya Girit'in de dâhil edilmesine dair ayrıntılar için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri: Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları, Cilt I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953.*

Rum ayaklanması bir yıl sürmüştü, bu ayaklanmaya Yunanistan'da iktidarda olan Deliyannis hükümeti büyük destek vermiş ve adaya asker dahi göndermiştir.²⁸ Yunanistan'ın Epir ve Makedonya'da da karışıklıklar çıkarması üzerine, Osmanlı savaşı ilan etmiş, Atina'ya doğru ilerleyen Osmanlı ordusu büyük bir zafer kazanmıştır.²⁹ Fakat Svoronos'un "*Megali İdea politikasının en büyük yenilgisi*" olarak tarif ettiği bu savaş sonucu imzalanan anlaşmada, Tesalya Yunanistan'a geri verildiği gibi, büyük güçlerin idaresindeki Girit'e Osmanlı'ya tabi olmak koşuluyla özerklik tanınmıştır. Sonrasında da 1898 yılında Yunan Prensi Jorj'un (Georgios) genel gözetiminde bir ulusal hükümet adada kurulmuş ve 1906 yılına dek bu hükümet yönetimi elinde tutmuştur.³⁰

Bu yıldan sonra, Adadaki Osmanlı idaresi sadece kağıt üzerinde kalmıştı. Hatta Girit Ulusal Hükümetinin Adliye ve Dışişleri Bakanı Elefterios Venizolos'un önderliğinde Prens Jorj'un despotizmine karşı 1905 yılında gerçekleşen ayaklanma neticesinde Jorj'un yerine Zaimis'in valiliğe getirilmesinde etkin gücün büyük devletler olması, Adada Osmanlı idaresinin fiilen bittiğinin de kanıtıdır.³¹ Nitekim 1908 yılında Girit hükümeti, Adanın Yunanistan'a bağlanmasını ilan etseler de durum kabul görmemiş, ancak Girit'in Yunanistan tarafından ilhakı meselesi Anadolu'da büyük tepkiler doğursa da ilhakın önüne geçilememiştir.³² Adanın Osmanlı'ya bağlı statüsü, Balkan Savaşları sonuna, 1913 yılına dek bu şekilde sürmüştür. Londra Anlaşması ile de Girit'in Yunanistan'a bağlanması kabul edilmiştir.³³

Görüldüğü üzere, 19. yüzyılın ortalarından itibaren imzalanan Balkanlara dair hemen tüm büyük anlaşmada, Girit'in meseleye direkt bağlantısı olmamasına karşın Osmanlı Devleti adaya yönelik ciddi askeri ve siyasi tavizler vermiştir. Bu durum aslında adadaki Osmanlı hâkimiyetinin bitmesi ve Müslüman halk üzerinde Rum idaresinin ve çetelerinin baskısını iyiden iyiye artırmasıyla sonuçlanmıştır.

28 Şenışık, Girit'te Rumlar tarafından çıkarılan isyanın gerçek amacının Yunanistan ile birleşmek değil, Girit Hıristiyanlarının Girit toplumunun sosyo-ekonomik ve siyasi yapısını değiştirmek, Adadaki Osmanlı idaresini düşürmek ve Osmanlı askerinin adadan çekilmesini sağlayarak iktidarı ele geçirmek olduğunu iddia etmektedir. Ayrıntılar için bkz. Pınar Şenışık, *The Transformation of Ottoman Crete: Cretans, Revolts and Diplomatic Politics in the Late Ottoman Empire, 1895-1898* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, ss.150-173, 202-207.

29 1897 Türk-Yunan Savaşının nedenleri, gelişimi ve sonuçlarına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram Kodaman, *1897 Türk-Yunan Savaşı (Tesalya Tarihi)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

30 Niyazi Ahmet Banoğlu, *Tarihte Girit ve Osmanlılar Dönemi*, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2005, ss.96-107; Nikos Svoronos A.g.e., ss.79-80.

31 Melek Öksüz, "Girit Meselesi'nin Belirsizlik Yılları (1908-1913)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 25, 2010, s.98 (93-114).

32 Girit'in Yunanistan'a bağlanma girişimi tüm yurttaki "Ya Girit Ya Ölüm" sloganıyla büyük protesto gösterilerine sebep olmuştur; Ayşe Nükhet Adıyeye-Nuri Adıyeye, *Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında Tarihsel Bir Örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a Katılması*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları, Ankara, 2002, s.31.

33 Nikos Svoronos, A.g.e., s.85; Ayşe Nükhet Adıyeye, A.g.e., ss.292-294; Seyit Ali Ak, A.g.e., s.22.

3. Kandiye Olayları

1821-29, 1858, 1866-69, 1896-98 yıllarında, açıkçası tüm 19. yüzyıl boyunca, ardı ardına gelen Rum ayaklanmaları neticesinde adadaki asayiş ve düzenin bozulması nedeniyle ve can güvenliği korkusuyla Giritli Müslüman nüfus yaşadıkları yerleri terk etmek mecburiyetinde kalmış ve adanın demografik yapısı Hıristiyan Ortodokslar lehine değişmiştir. Örneğin 1872 yılında 210 bin olan toplam nüfusun 90 binini teşkil eden Müslümanlar, 1894 yılında 250 bin toplam nüfusun 74 binini, 1900 yılında ise yaklaşık 302 bin toplam nüfusun 33 bin 496'sını oluşturmaktaydılar. 1911 yılında ise yaklaşık 355 bin toplam nüfusun yalnızca 27 bin 852'si Müslüman'dı.³⁴ Görüldüğü üzere Girit'teki Müslüman nüfus hızla erirken Ortodoks nüfus adada mutlak hâkimiyeti almıştır. Bu göç süreci sadece İmparatorluk dönemiyle sınırlı kalmamış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrasında da devam etmiştir. Girit'te kalan ve (İtalyan ve Fransız pasaportlular haricindeki) 22 bin 812 sayıdaki Müslüman nüfus ise Lozan Görüşmeleri esnasında 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan hükümetlerinin imzaladığı Zorunlu Nüfus Mübadelesi ile Girit'i terk etmiş ve dolayısıyla adadaki kayıtlı Müslüman nüfus bu şekilde son bulmuştur.³⁵

Bu göçlerin sayıca en büyüğü ve adanın siyasî açıdan geleceğini belirleyen önemde olanı, tarihe "Kandiye Olayları" olarak düşülen olaylar neticesinde gerçekleşmiştir. 1898-99 büyük göçü ile Adadaki Müslüman nüfus hayli azalmış ve böylelikle de sonraki gelişmelerde Rumlara karşı direniş gösterilememiştir. 1898 Kandiye Olayları sonucu en az 40 bin Müslüman, Osmanlı'nın diğer güvenilir bölgelerine iskân edilmişlerdir.³⁶ Bu 40 bin göçmenden 30 bin kadarı iki yıl gibi çok kısa bir zaman diliminde çoğunlukla İzmir limanı vasıtasıyla hayli zor koşullarda Anadolu'ya varmış, diğerleri ise zamanında Osmanlı toprağı olan günümüzdeki Lübnan, Suriye, Libya ve Yunanistan'a bağlı Rodos ile İstanköy adalarına yerleşmiş ya da yerleştirilmişlerdir. Az sayıda göçmen ise Mısır'a ulaşmıştır.³⁷

34 Süleyman Beyoğlu, *A.g.m.*, s.135; Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) - Demografik ve Sosyal Özellikleri* (Çev. Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, ss.157-193; Ayşe Nükhet Adıyeke, "1881 Yılında Girit Vilayetinde Yapılan Nüfus Sayımı ve Tartışmalı Sonuçları", *Fethinden Kaybına Girit* (Ed. Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke), Babıâli Kültür Yayıncılık, 2006, İstanbul, ss.163-170.

35 Kemal Arı, *Büyük Mübadele - Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, ss.91-92.

36 Rüştü Çelik, *Kandiye Olayları - Girit'in Osmanlı Devleti'nden Kopuşu*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012, s.68.

37 Bu süreçte Girit'i terk ederek bahsedilen yerlere iskan edilen Müslüman muhacirler ve onların günümüzdeki sosyo-ekonomik, siyasal ve demografik özelliklerine dair ayrıntılar için bkz. Tuncay Ercan Sepetçioğlu, "Giritli Müslüman Diasporası ve Bir Etnik Kimlik Meselesi", *Osmanlı İdaresinde Girit ve Girit Müslümanları* (Arapça ve Türkçe) (Ed. Ali İbrahim Bekraki, Wassim İbrahim Bekraki), Ulinnoha Derneğı Yayınları, Trablus Lübnan, 2014, ss.69-92.

4. Biri Müslim Diğeri Gayrimüslim İki Muhacir Giritli Kadın

1885 yılında kaleme aldığı “*the Laws of Migration*” (Göç Kanunları) adlı eserinde kadın göçmenlere de değinen Ravenstein, “kadınların erkeklerden çok daha fazla göçmen olduklarını” belirtmekte,³⁸ Buz ise kadınların bütün sığınmacılar gibi baskı, zulüm ve korku içinde oldukları için kaçtıklarının altını çizmektedir.³⁹ Kadın için göç, özellikle geleneksel aile yapısına sahip toplumlar açısından daha büyük zorluklar barındırmaktadır. Gerek Raziye gerekse İrini, Kandiye Olayları sonucu Girit’ten göç etmek zorunda kalan iki kadındır. 20. yüzyılın tam başında Anadolu’ya sığınan bu iki kadın da bakmakla yükümlü oldukları kişiler yanlarında olduğu halde, göçün tüm zorluklarını yalnız başlarına göğüslemek zorunda kalmışlardı.

Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere Raziye, Girit’in Gayrimüslimlerinden görmüş olduğu zulüm ve haksızlık karşısında 1906 yılında adadan ayrılan ve sonrasında Bolu’ya iskân edilen Giritli Müslüman muhacirlerindendir; biri oğlan ikisi kız toplam üç çocuk sahibi bir duldur; mazlume ve madure olduğu ve iskân bölgesinde zarara uğradığı ifade edilmektedir.⁴⁰ Girit’in hangi bölgesinden Anadolu’ya geldiğine dair bir bilgi olmasa da Kandiye Olayları esnasındaki Rum isyanından ve Müslüman nüfusa yönelik katliamlardan, güvenliğin sağlanmasının hayli zor olduğu adanın iç kesimlerinde yaşayan Müslümanlar, özellikle de Kandiye’ye bağlı kırsal kesimde bulunanlar etkilenmiştir. Bu kırsal nüfus, olaylar neticesinde kitleler halinde, üst başlarıyla deniz kıyısında bulunan şehir merkezlerine akın etmiş ve orada bazen aylarca kalmak zorunda kalmışlardı.⁴¹ Şanslıları dergâh -ki özellikle Kandiye’deki Bektaşî dergâhının bu muhacirlere büyük yardımları, onların yeme-içme ve barınma ihtiyaçlarını karşılamadaki çabası bilinmektedir- ve cami, külliye, han gibi kamusal alanlara sığınmışlardı. Raziye’nin de çocuklarıyla birlikte bunlar arasında olma ihtimali yüksektir. Kayıtlarda eşini ne zaman ve ne sebeple kaybettiği belirtilmese de adadan Anadolu’ya sığınan ve kendisi gibi binlerce dul kadının başına geldiği üzere, kocası Süleyman’ı iç çarpışmalar sonucunda kaybetme olasılığı da yüksektir. Son derece dinamik ve şehir yaşamına adapte olmuş kentli Giritli Müslümanlardan ziyade, tarım ve

38 Ernst Georg Ravenstein, “The Laws of Migration”, *Journal of the Statistical Society of London*, Vol.48, No.2 (June, 1885), s.196 (167-235).

39 Sema Buz, “Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt.18, Sayı 2 (Ekim 2007), s.40 (37-50).

40 Bkz. EK 1: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). DH.MKT.1290.31, ss.1,2 ve 3.*

41 Kandiye Olayları sonucu Anadolu’ya gelen muhacirlerin hangi şartlar altında göç ettikleri ve göç esnasındaki durumlarına dair sözlü aktarımlar için bkz. Tuncay Ercan Sepetçioğlu, *Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Girit’ten Söke’ye Mübadele Öyküleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2007; Tuncay Ercan Sepetçioğlu, *Girit’ten Anadolu’ya Gelen Göçmen Bir Topluluğun Etnotarihsel Analizi: Davutlar Örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

hayvancılıkla uğraşan topluluğun Kandiye Olayları sonucu gerçekleşen göçten etkilendiği görülmüştür. Göç sonrası uğraşısından anlaşılacağı üzere, Raziye de tarım ve hayvancılıktan anlamaktadır.

Nimet ve Asiye ismindeki iki kızı ve Mehmet adındaki oğluyla birlikte diğer binlerce Giritli muhacir gibi Raziye'nin de bulabildiği ilk gemiyle adadan ayrıldığını söyleyebiliriz.⁴² Yakın akrabalarının, komşularının ve tanıdıklarının göç esnasında Raziye ile birlikte olup olmadıkları bilgisi belgelerde bulunmamaktadır. Ancak aynı dönemde Anadolu'ya gelen birçok muhacir ailesi, nereye gittiğini bilmedikleri her hangi bir gemi ile adayı terk ettiklerinden ve Anadolu'da ise farklı yerlere iskân edildiklerinden dolayı akrabalarından ayrılmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdi.⁴³ Ancak Raziye'nin bindiği geminin rotasının İstanbul olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Fakat şu da biliniyor ki 20. yüzyılın tam başında Girit'ten gelenler -münferit örnekler dışında- payitahta iskân edilmemişlerdi. İstanbul'da kalanlar ancak yetim ve öksüzler, (genellikle bu durumları ve/veya yoksullukları için) evlatlık verilenler ve ev işlerinde çalışmak için alıkonulanlardı.⁴⁴ Nitekim çocuklarıyla birlikte geldiği Dersaat'te nerede ve hangi koşullarda olduğu bilinmese de yaklaşık bir sene kalan Raziye, İskân-ı Muhâcirin Komisyon-ı Âlisine başvurmuş, komisyonca mazlume ve madure olduğu tespit edilmiş, 19 Mart 1907 tarihinde buyrulan irade ile yol masrafı komisyon tarafından karşılanmak üzere Kastamonu Vilâyeti Bolu Sancağındaki Hamidiye Kazasına gönderilmişti. Bu karar kazaya telgrafla bildirilmiş, bunun üzerine de kazanın idare meclisi uygun görüp, otuz dönümlük bir araziye tapu senediyle Raziye'ye tahsis etmişti. Ancak bu topraklar, bölgede yaşayan kişilerin şahitlik ettiği üzere seksen yıldır tarım yapılmayan bakir bir araziydi. Arazinin böyle bir özelliği olmasına

42 Raziye'ye dair bir belgede, kendisiyle birlikte üç çocuğunun da mührünün bulunduğu tespit edilmiştir. Mühürlerde kız çocuklarının isimleri net okunabiliyorken, oğlan çocuğunun adı nispeten silik vaziyettedir. Raziye, şahsına ait mühründe "Müslim Raziye" olarak belirtilmiştir. Oğluna ait mühründe, yüksek ihtimalle "Süleyman oğlu Mehmet" ibaresi bulunmaktadır. Mühürlerde Raziye'nin, Nimet ve Mehmet ismindeki oğlunun bu mührü Hicri tarihle 1325 yılında, Asiye'nin ise 1326 yılında bastırıldığı bilgisi de göze çarpmaktadır; BOA.DH.MKT.1290.31, s.1.

43 Anadolu'da (hatta Yunanistan'a bağlı İstanköy adasında) bulunan her bir Giritli göçmen yerleşim yerinde örneğin İzmir Tire'de, Mersin Tarsus'ta, Adana Kozan'da, Aydın Kuşadası'nda görüşmeler yaptığım muhacir aileleri başka yerlerde yakın akrabalarının olduğunu, göç ve iskân esnasında çeşitli nedenlerle birbirlerinden ayrılmak zorunda kaldıklarını defalarca aktarmışlardı. Aydın Söke'ye yerleşen İkbâl Çobanoğlu kendi ailesinin tecrübesini şu şekilde ifade etmektedir: "Girit'te dedem vurulunca, şehit olunca, annemem çocuklarının da başına bir hal gelir diye, evi olduğu gibi, ambarda buğday, küpte yağ dolu bırakıp kaçıyorlar. Yanlarına bir şey almamışlar; bir tek giyecekleri ile birlikte gelmişler. Önce gemiyle İstanbul'a kaçıyorlar. Orada en küçük kızını yoksulluktan birine evlatlık veriyor. Duyuyorlar ki Söke'de akrabaları var, kalkıp buraya gelip Söke'ye yerleşiyorlar", Tuncay Ercan Sepetçioğlu, A.g.t., 2007, ss.30-31.

44 Girit göçmenlerinden yetim, öksüz ve dul kadınlar için yapılan uygulamalara dair bkz. Tuncay Ercan Sepetçioğlu, "Sürgün ve İskân Kısacasında Giritli Müslüman Kadın (1896-1913)", *History Studies International Journal of History, Special Issue on From Past to Present the Turks in Greece*, Vol. 6, Issue 2, Feb. 2014, ss.103-123.

karşın, yöredeki birkaç zalim ve kanun tanımaz kişi Raziye'nin burada tarım yapmasına müsaade etmemişler, bunun üzerine arazisini ekemeyen, hasadını alamayan ve gelirden mahrum kalan Raziye de temel ihtiyaçlarını karşılamak için evindeki eşyayı ve üzerilerindeki kıyafeti satmak zorunda kalmıştı. O da çektiği sıkıntılar karşısında Muhacir Komisyonuna başvurmuş, hatta kadın haliyle Bolu Mutasarrıflığına bizzat giderek durumun düzeltilmesine dair defalarca rica ve şikâyetle bulunmuştu. Şikâyeti burada makul bulunmuş, Raziye'nin arazisine musallat olanların engellenmesine ve verilen iradenin tamamıyla uygulanmasına dair bir emirname tebliğ ettirmeyi başarmıştı. Ancak tüm bunlara rağmen mahallî idare bu emirlere katiyen uymamış, hatta sumen altı etmişti. Adaletin yerine getirilmesi yönündeki haykırışları duymazlıktan gelen Raziye, bu halin devamı halinde ailesiyle birlikte mahvolacağını düşündüğü için bu sefer 1 Ağustos 1908 tarihinde bir arzuhal yazmaya karar vermiş ve bu arzuhalde başından geçenleri anlattıktan sonra, tarım yapmasını engelleyenlere mani olunmasını, gelecek senenin mahsulünün alınmasına dek kendilerine nafaka bağlanıp iaşenin sağlanmasını ve ziraat yapabilmeleri için de alet edevatın kendilerine verilmesini arz ve talep etmişti.⁴⁵

Raziye'nin bu arzuhali İstanbul'da ciddiyetle dikkate alınmış, ilk olarak, mahallî idarece kendilerine verilen 30 dönümlük arazide tarım faaliyetlerinin engellendiği hususunun tetkik edilmesi istenmiş ve bu şikâyetle doğruluk payı varsa araziye müdahalenin derhal sona erdirilmesi istenmiştir. Ayrıca, Muhacir Talimatnamesine göre göçmen ailelere tahsis edilmesi gereken ziraat için alet-edevattan, hayvan ve tohumluktan hangisi Raziye ve üç çocuğuna verilmemiş ise onların da tedarik edilmesi, 26 Ağustos 1908 ve 5 Eylül 1908 tarihlerinde Dersaat'ten Kastamonu Vilâyetine bir emirle bildirilmiştir.⁴⁶ Raziye, anlaşıyor ki karşı karşıya geldiği bu büyük sorunu çözme yi başarmıştı.⁴⁷

45 BOA.DH.MKT.1290.31, s.1.

46 13 Ağustos 1324 tarihli belgede, "Müsted'ye Raziye Hâtun ile kerîmelerinin hükûmet-i mahallîyece tahsîs olunup şunun bunun müdâhalâtıyla zirâat edememekte olduklarını beyân eyledikleri arâzîye vâkî olan müdahalenin hemen men'îyle beraber kendilerine mezkûr arâzînin hîn-i tahsisinde i'tâsî Muhâcirîn Ta'limât-ı Cedîdesi'nde mevcûd âlât ve hayvanât-ı zirâ'îyye ile tohumluk zahireden hangisi verilmemiş ise i'tâsî zımında iktizâ-yı hâlin ifâsının Kastamonu Vilâyeti'ne tebliğ ve iş'âr buyurulması menû-tı müsâ'ade-i celîle-i nezâret-penâhileridir. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir", denilmektedir; BOA.DH.MKT.1290.31, s.2. Kastamonu Vilâyetine 23 Ağustos 1324 tarihinde yazılan yazıya göre ise, "Girid'den hîn-i hicretlerinde kendilerine irâe olunan otuz dönüm arâzî-i hâliyyeye ba'zı kesân tarafından fuzûlen müdâhale olunmasına binâ'en zirâat ve harâsetden mahrum ve mağdûr kaldıklarından bahisle müdâhale-i vâkîanın men'îyle hükûklarının temini Girid muhâcirîn-i İslâmiyyesinden Hamidiye Kazâsı'nda sakin Raziye ve üç evlâdı mühürleriyle verilen arzuhâlde niyâz olunmuşdur. Müdâhale-i mahkiyenin sahîh ise hemen men'îyle beraber kendilerine mezkûr arâzînin hîn-i tahsisinde i'tâsî Muhâcirîn Ta'limât-ı Cedîdesi'nde mev'ûd olan âlât ve hayvanât-ı zirâ'îyye ile tohumluk zahireden hangisi verilmemiş ise i'tâsî zımında iktizâ-yı hâlin ifâsî lüzumunun Muhâcirîn İdâre-i Umûmiyesi ifâdesiyle beyanına ibtidâr kılındı", ifadesi mevcuttur BOA.DH.MKT.1290.31, s.3.

47 Girit'ten Anadolu'ya iskân sürecinde sorun yaşayan tek kişi Raziye değildi. Örneğin Kastamonu Vilâyeti bünyesindeki Hamidiye Kazasına ailesiyle yerleştirilen Giridli Ahmet Kemal isimli şahıs da talimatnâmede bulunmasına karşın, kendisine arazi ve ziraat aletlerinin verilmediğine dair İstanbul'a telgraf çekmiş, bunun üzerine de 28 Şubat

Girit'ten ayrılmalarını takip eden ilk iki yılları son derece zor koşullarda geçen Raziye ve ailesi, yeni yerleşim yerleri olan Bolu'da başka nedenlerle de hayli güçlükler yaşamışlardı ve bunlar yeni yaşam çevrelerine uyum aşamasında ciddi birer engeldiler. Çünkü yeni yerleşim yerinin çevre koşullarının gelinen yere benzemesi, bir göçmenin adaptasyonunu kolaylaştırıcı bir etkidir. Ancak Raziye ve ailesinin yerleştiği Bolu ve çevresi iklim, bitki örtüsü gibi birçok açıdan Girit'e hiç benzemiyordu. Örneğin zeytin, turunçgiller ve başta keçi olmak üzere küçükbaş hayvancılığında usta olan Giritlilerin mutfak kültüründe yabancı otlar büyük önem taşımaktadır. Ancak Raziye'nin iskân edildiği Bolu'nun tüm bunlara uygun olmadığı açıktır. Bu yüzden Raziye yüksek ihtimal özellikle tarım açısından, arazisine musallat olanların yaratmış olduğu sıkıntılar haricinde de sorunları bulunmaktaydı ve iskân bölgesinin, kendi alışkanlığından farklı olan üretim modellerine bir an önce uyum sağlaması gerekmektedir. Oysa Anadolu'ya Girit'ten gelenler çoğunlukla Ege ve Akdeniz kıyı kesimine iskân edilmişken, az sayıdaki göçmen nüfus ise Bolu, Afyon, Konya gibi yerlere gönderilmişlerdi. Ege ve Akdeniz kıyı bölgeleri boyunca iskân edilenler mevsim, ısı, bitki örtüsü gibi benzerliklerden ötürü iç bölgelere gidenlere kıyasla daha şanslı oldukları muhakkaktır.

Raziye ve ailesi, Bolu'da kültürel açıdan da büyük sıkıntılar çekmiş olmalıdır. Balkanlardan ziyade Doğu Karadeniz ve Kafkas halklarının iskân bölgesi olan Bolu ve çevresi (özellikle Düzce ve Sakarya), şahit oldukları göçmen akınları sebebiyle farklı etnisitelere farklı dillere farklı göç hikâyelerine alışkındı. Fakat kayıtlardan anlaşıldığı üzere Kastamonu Vilâyetine Aydın, Adana, Konya, Halep, Trablusgarp, Lübnan ve Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetlerinde olduğu gibi büyük rakamlar içeren Giritli muhacir kabileleri gönderilmemiş, onlar için müstakil haneler inşa edilmemiş, köyler kurulmamıştı. Dolayısıyla Girit muhacir kimliği açısından homojen bir görünüm sergilemeyen Bolu ve çevresinde çok az sayıda Giritli muhacir bulunmaktaydı. Bu durumun diğer birçok kültürel unsurla birlikte "Giritçe" adını verdikleri, Rumcanın bir diyalektiğini konuşan Raziye ve çocuklarının, bu yöreye kendilerinden önce yerleşen göçmenlerle ya da zaten o bölge yaşayan yerli halkla iletişim konusunda zorluk yaşamalarına neden olmuş olmalıdır. Raziye'nin ve ailesinin sonraki hikâyesi, irdelenecek başka evraktan, örneğin bölgede gerçekleştirilen Rûmî 1320-21 nüfus sayımından ve sonraki sayımlardan ya da Bolu Hamidiye'de gerçekleştirilecek bir alan araştırması neticesinde takip edilebilir.

Raziye'nin üç çocuğu ile birlikte bu sorunları yaşadığı aynı süreçte ve İmparatorluğun, yüz binlerce göçmen ve onların iskân, iâşe, sağlık, eğitim gibi birçok problemiyle yüz yüze kaldığı zor bir dönemde, İrini ismindeki Osmanlı kadınının göç hikâyesi ise benzerlerinden çok farklı özellikler taşımaktaydı. Belgelerde "İrini" adı net olarak okunmasına ve her birinde aynı şekilde yazılmış

1909 tarihinde Kastamonu Vilâyetinden bu olayın aslını öğrenmek için tahkikat yapması istenmişti; BOA.DH.MKT.2753.20.

olmasına karşın, ister Müslüman ister Ortodoks olsun hemen her Giritli ailenin sahip olduğu soyadının belirlenmesinde büyük sıkıntı çekilmiştir.⁴⁸ Belgeyi kaleme alan Osmanlı memurlarının bu adı yazma aşamasında zorluk çekmiş olmaları muhtemeldir ancak Girit ve Rodos'tan edinilen bilgiler doğrultusunda İrini'nin soyadının Psaropoula olma ihtimali belirmiştir.⁴⁹ Belgelerde ilk dikkat çekici unsur, İrini'den "muhacir" olarak bahsedilmesidir. Muhacir denilince Müslüman kitlelerin İmparatorluğun diğer güvenilir bölgelerine göç etmek zorunda kalan kitleler akla gelir oysa.

İrini Psaropoula da tıpkı Raziye gibi Giritliydi. Ne zaman, hangi kentinde doğduğuna, mesleğine ve evli olup olmadığına dair elde bir veri olmamasına karşın, Kandiye Olaylarını takip eden siyasal ve toplumsal kargaşada, annesiyle birlikte Girit'ten hicret eden/etmek zorunda kalan binlerce kadından sadece birisiydi. Rum Ortodoks kilisesine mensup olduğu anlaşılan İrini, adada asayişin bozulması üzerine Anadolu'ya akın eden binlerce Müslüman'ın aksine, Anadolu'ya gelen ve Osmanlı'nın kayıtlarında annesiyle birlikte adı geçen tek Gayrimüslim muhacirdi.⁵⁰ Güvenlik eksikliği nedeniyle adadan Yunan Krallığına göç eden Giritli Ortodoksların mevcudiyeti bilindiği halde İrini, Yunanistan'a değil de neden Anadolu'ya gelmişti?

Osmanlı arşiv belgelerine göre İrini Psaropoula, 19. yüzyılın tam sonunda Girit'te meydana gelen karışıklıkta, hükümet lehine "bazı yararlı ihbarlarda" bulunması üzerine bu hizmetleri karşılığında ödüllendirilmiş Osmanlı tebaasına mensup Giritli Ortodoks bir kadındır. Annesiyle birlikte Aydın Vilâyetindeki İzmir kentine iskân edilmiş ve kendisine münasip miktar maaş bağlanmıştır. İrini'nin belgelerde geçen "yararlı ihbarat" adına ne gerçekleştirildiği bilinmiyor; ancak gerek Rum çetelerinin adada Müslümanlara yönelik katliamları gerek Halepa Mukavelenâmesinden sonra Girit meclisinde çoğunluğu ele geçiren Ortodoksların planları gerek o dönemde adada etkin olmaya başlayan Britanyalı, İtalyan ya da Fransızların faaliyetleri olsun, bunlardan birine ya da birkaçına dair Osmanlı hükümeti lehine istihbarat sağladığı açıktır. Bu çalışmalarını yüksek ihtimal açığa çıkan İrini'nin adada yaşama olanağı kalmamış ve 20. yüzyılın başında adadan ayrılan Giritli Müslüman nüfusu izleyerek ve elbette Osmanlı idaresinin izni ve desteğiyle İzmir limanına gelmiştir. Yanına annesini de alması, İrini'nin bekâr ya da dul olduğunu ve bu iskânın geçici değil kalıcı mahiyette olduğunu düşündürmektedir.

48 Giritlilerin soyadı ya da lakâp gelenekleri ve buna dair örnekler için bkz. Ayşe Nühket Adıyeye - Nuri Adıyeye, *Girit Nikâh Defteri (1916-1921) ve Girit'teki Aile Adları*, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011; Tuncay Ercan Sepetcioglu, *A.g.t.*, 2011, ss.209-219.

49 İrini'nin, Osmanlı arşiv belgelerinin okunması sonrası ortaya çıkan muhtemel beş farklı soyadı arasında Psaropoula'nın önerilmesi hususunda Sayın Tsambikos Oikonomou ve Tanas Cimbis'e teşekkür ederim.

50 Binlerce kişinin çok kısa bir süre içinde Girit'i terk ettiği bir süreçte, İrini haricinde Anadolu'ya gelen Ortodoks nüfusun varlığı elbette şaşırtıcı sayılmaz. Ancak bu süreçte arşiv çalışmamızda karşımıza çıkan (annesiyle birlikte) tek Gayrimüslim kişi İrini idi.

İzmir'e yerleştirilen İrini, 1901 senesinde Aydın Vilâyeti İdare Meclisinin kararıyla, vaktiyle gerçekleştirdiği hizmetlerin karşılığı olarak aylık 100 kuruş maaş almaya başlar. İrini hakkında arşivde bulunabilen ilk yazışmalar 1904 yılında başlamaktadır. Başvekillikten 3 Ekim 1904 tarihinde Mâliye Nezâretine yazılan bir yazıdan anlaşıldığı üzere, Dâhiliye Nezâretinin 29 Eylül 1904 tarihli muhtaçlara dair ayrılan bütçeden bir miktar maaşın İrini'ye tahsisi hususunda gereğinin yapılması istenmektedir.⁵¹ Fakat annesiyle birlikte yaşadığı İzmir'de bu gelirle yaklaşık altı yıl, yani Mart 1907'ye dek geçen İrini'nin maaşı sebebi gösterilmeden birden bire kesilir ve böylelikle bu gelirden iki kadın da mahrum kalırlar. Bunun üzerine İrini, yaptığı yararlı hizmetler karşılığında Girit Belediyesi tarafından kendisine verilen maaşının tekrar tahsisini ve ödenmemiş meblağın da bir neticeye kavuşturulmasını yazdığı dilekçeleriyle defalarca Aydın Valiliğinden arz eder. Valilik de Dâhiliyeye, lazım gelenin yapılmasına dair bir yazıyı 4 Mart 1907 tarihinde gönderir. Osmanlı idaresi, -yazılanlardan anlaşıldığı üzere- İrini'ye şefkatle yaklaşır ve maaşın tekrar işler hale getirilmesi hususunda olumlu bir tutum sergiler. Ancak İrini'nin kesilen maaşının ne için aldığı, nereden aldığı ve önceki evrağın nerede olduğu tam bir muammadır. Ve bu soruların yanıtına göre maaşın tekrar bağlanması söz konusu olabilecektir. Bunun üzerine İrini'ye ait belgeler irdelenmeye başlanır ve Aydın Valiliği, Dâhiliye Nezâreti, Mâliye Nezâreti ve Muhacir Komisyonu arasında bir dizi yazışmalar gerçekleşir.

Yapılan yazışmaların ardından, Dâhiliye Mektubî Kalemi (İç İşleri Kalemi) İrini'ye ait önceki evrağın kayıtlarda 2 Nisan 1904 tarihinde Muhacirin İdaresine emanet edildiği bilgisini verir. Ama bu idare, Muhacir Komisyonu adıyla yeniden yapılanmaya gitmiş ve eski idare lağvedilmiştir. İrini'nin durumunu bildiren evrak da Muhacir Komisyonundadır (tam adıyla Muhacirin-i İslamiyye Komisyon-ı Âlisi). 23 Mart 1907 tarihli belgeden anlaşıldığı üzere, komisyondan bilgilerin paylaşılması istenir.⁵² Fakat Osmanlı bürokrasisi çok yavaş işlemektedir ve akıp giden zaman İrini ve annesinin aleyhindedir.

51 Mâliye Nezâret-i Celîlesine, 20 Eylül 1320 tarihinde yazılan yazıda, “20 Rebî’ulâhir sene [1]322 târihli tezkireye zeyldir. Girid muhâcirâtından İzmir’de mukîme İrini Psaropoula’ya sadaka-i ser-i me’âlî-efser-i hazret-i hilâfet-penâhî olmak üzere muhtâcîn tertibinden bir mikdâr maâş tahsîsi hakkında Dahiliye Nezâret-i Celîlesi’nden te’kiden gelen 19 Rece sene [1]322 târihli ve 37 numaralı tezkire dahi melfufuyla ma’an savb-ı devletlerine isbâl kılınmağla icâbının icrâ ve inbâsına ve melfufların iâdesine himmet” ifadeleri yer alırken, “Bâb-a Âli Evrâk Odası’na mahsûs mu’amele pusulası” olduğu belirtilen 22 Rebiyülevvel 1322 tarihli yazıda, “Evvelki tezkiresinin leffîyle fi 1 Temmuz sene [1]320 tarihinde Maliye Nezâret-i Celîlesi’ne tezkire-i sâmiyye yazılıp henüz cevâbı gelmemişdir”, denilmektedir; BOA.A.MKT.MHM.525.32, s.1 ve 3.

52 Dâhiliye Mektubî Kaleminden, Muhacir Komisyonu Birinci Azalığına 10 Mart 1323 tarihinde yazılan yazıda, “Girid’de iğtişâs esnâsında sebik eden ba’zı hidmetine mükâfâten münâsib mikdâr maâş tahsîsiyle ikdârı Girid muhâcirlerinden İzmir’de mukîm İrini Psaropoula tarafından istid’â olunduğundan bahs ile ifâ-yı muktezâsına dâir Aydın Vilâyet-i Aliyyesi’nden gelen 19 Şubat sene [1]322 târihli ve üç yüz doksân üç numrolu tahrîrât leffen sûy-i âlî-i dâverilerine tisyâr olunmuş ve bu bâbda vilâyet-i müşârun-ileyhâdan evvelce gelen tahrîrâtın ahîren komisyon-ı âliyye ilhâk edilen Muhâcirin İdâresi’ne 20 Mart sene [1]320 târihinde tevdi’ kılındığı kayden anlaşılmış olmasıyla icrâ-yı icâbı menû-tı re’y-i sâmi-i düstûrleridir”, denilmektedir; BOA.DH.MKT.1154.63, s.1.

Aradan bir buçuk yıl geçmesine karşın İrini'nin maaş problemi, Osmanlı idaresinin mağduriyetin giderilmesine dair niyetine rağmen henüz halledilmemiştir. 30 Ocak 1909 tarihinde Mâliye Nâzırı bizzat Dâhiliye Nezâretine bir yazı yazar ve bahsi geçen meseleyi ayrıntılarıyla tekrar belirttikten sonra bu durumun İrini'nin lehine çözülmesi konusunda görüş bildirir.⁵³ Buna cevaben yazılan 9 Şubat 1909 tarihli belgede, Girit'te hükümete bazı ihbarlarda bulunması üzerine bağlanan bu maaşın İrini'nin bildiği gibi Girit Belediyesince değil, Hazinece (Hazîne-i Celile-i Mâliye), iskân olduğu Aydın Vilâyeti malları üzerinden gerçekleştirilen düzenleme ile kendisine tahsis edildiği belirtilmiştir.⁵⁴ Dolayısıyla maaşın kaynağı bulunmuştur ancak daha cevabı beklenen başka sorular da bulunmaktadır. Dâhiliye bünyesindeki Muhacirin İdaresinin -maaşın kesilmesin izleyen ikinci yılda- yazdığı 15 Nisan 1909 tarihli bir evrakta ise, bahsi geçen maaş miktarının ne gibi emir ve karar üzerine tahsis kılındığı, tahsis tarihi ve miktarının ne olduğu, hangi tarihe dek bu maaşın geçerli olduğu, nereden maaşın sağlanmaya devam edeceği ve neden bu maaşın kesildiğinin sorgulanması istenmektedir.⁵⁵ Sonrasında olayların nasıl geliştiğine, Muhacirin İdaresinin sorularına aradığı cevapları bulup bulmadığına, İrini ve annesinin maaş almaksızın ne gibi zorluklar çektiğine dair bir veriye rastlanmamış olmasına karşın, İrini ve annesinin ciddi maddi sorunlar yaşamış olduğu varsayılabilir.

İrini'nin sonraki yaşamına dair başka belgeye çalışma esnasında rastlanmamıştır. Ancak Rûmî 1320-21 nüfus sayımlarında İrini'nin izlerini sürmek mümkün olabilir çünkü -üstte de belirtildiği gibi- Müslim ya da değil hemen tüm Girit göçmenlerinin soyadları bulunduğundan, İrini Psaropoula'ya kayıtlarda rastlamak olasıdır. 20. yüzyıl başlarındaki bölgenin siyasal, toplumsal ve demografik yapısında ciddi değişimler görüldüğünden İrini'nin hikâyesinin sonuna değin bir takım çıkarımlar yapmak olasıdır. Giritli muhacir İrini, İzmir'de iskân olmuştur ve -eğer 1923 senesine dek hayatta kalmışsa- Mübadele Anlaşması uyarınca Rum-Ortodoks olduğu için mübadeleye tabiydi.⁵⁶ Çünkü

53 Bkz. EK 2: BOA.DH.MKT.2741.101, s.2.

54 27 Kânûn-ı Sâni 1324 tarihli belgenin tam metni şu şekildedir: "Maliye Nezâreti'nin işbu 18 Kânûn-ı Sâni sene [1]324 târih ve bin yüz doksan iki numrolu tezkiresinde bahs olunan Giritli İrini Psaropoula nâm kadının maâşu metn-i tezkire[de] beyân edildiği üzere Girit Belediyesi tarafından tahsîs ve i'tâ edilmiş olmayıp Girit iğtîşâsâtı esnâsında hükümet-i seniyyeye ba'zı gûne ihbârât-ı nâfiada bulunması üzerine hidemâtına mükâfâten Hazîne-i Celile-i Maliyeye muhassas ve Aydın Vilâyeti emvâline muhavvel olduğu ve bu def'aki mürâcaatı da ahîren kat' olunmuş olan mezkûr maâşının yeniden tahsîsi ile beraber vaktiyle tedâhilde kalmış olan on sekiz aylığın da tesviyesini istirhâmdan ibâret bulunduğu ifade-i vâki'asından anlaşılmiş ve binâberin ona göre icâb-ı hâlin ifâsı iktizâ edeceği beyânıyla nezâret-i müşârun-ileyhâya cevâb-ı âlî tastîr buyurulması re'y ve irâde-i celile-i düstûrlerine vâbeste bulunmuş olmağla ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir"; BOA.DH.MKT.2741.101, s.3.

55 Bkz. EK 3: BOA.DH.MKT.2802.78, s.2.

56 Batı Anadolu Rumlarının büyük çoğunluğunun, Afyon'da Türk ordusunun başarısı üzerine 1922 yılının Eylül ayı başlarında, Yunan ordusunu takiben bölgeyi boşalttıkları da bilinen bir gerçektir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Dido Sotiriyyu, *Benden Selam Söyle Anadoluya*, Alan Yayınları, İstanbul, 1996.

İrini, “hizmetleri ve şahsi durumları nedeni ile” gayri mübadil olan Rum-Ortodoks kökenli kişiler arasında yer almamaktadır.⁵⁷ Dolayısıyla İrini, -Anadolu’ya iskânı sonrasında Büyük Britanya, Fransa, İtalya gibi üçüncü bir ülkenin tabiiyetine geçmediyse-⁵⁸ 1923 sonrası Türkiye’de kalmadığı kesindir.

Sonuç

Tarih, sadece büyük siyasî ve askerî başarılar elde etmiş kimselerin tarihi değildir; o büyük siyasî ve askerî olaylardan etkilenen sıradan insanların da tarihidir. Bu çalışmada elit olmayan iki kadının; Osmanlı son döneminde Girit’te meydana gelen Rum ayaklanması sonucu adalarını terk etmek zorunda kalan biri Müslim diğeri Gayrimüslim iki kadının; yanına çocuklarını alıp göç yollarına düşen dul Raziye ile annesiyle birlikte İzmir’e iskân edilen İrini’nin göç sonrası yaşamları başta Osmanlı Arşivindeki bir takım belgeler yardımıyla ele alınıp incelenmiştir. Giritli Raziye ve İrini Hanımların Girit’ten göçlerinin ve Anadolu’daki yaşantılarının ilk yıllarına dair eldeki belgeler, bunların neden adadan göç ettiklerine, nasıl iskân olunduklarına, çektikleri sıkıntılara, devletten taleplerine, çocuk sayılarına ve Anadolu’daki ekonomik durumları hakkında bilgiler içerse de bu kişilerin sonraki “hikâyeleri” üzerine başka veriler de bulmak olasıdır. Fakat *sıradan insanın tarihini yazmak*, üzerine yazılı kaynak bulunma ihtimali yüksek olan *tarih yapımcılarının tarihini yazmaktan* çok daha büyük güçlükler ve aynı zamanda riskler içermektedir. Böyle bir tarih yazıcılığı güçtür, çünkü yazılı tarih sıradan insanları, hele ki bunlar bir de kadınsa, görmezlikten gelmeyi yeğlemiştir. Risklidir, çünkü üzerinde fazla belge ve bilgi bulunmayan kişilerin yapıp etmelerine dair eksik noktaların tamamlanmasında, tarih yazıcılığın -haklı olarak- pek de benimsemediği “olasılıklar” üzerinde sıklıkla durulmasını gerektirir. Oysa siyasî ve/veya askerî karar verici mercilerde bulunanların yazılı tarihinde olasılıklar hep asgarî düzeyde olmuştur. Dolayısıyla tarihin hep soğuk baktığı -ve açıkçası mantıksal bir çerçeveyi aşmadığı müddetçe soğuk bakması da gerektiği- olasılık hesabını, sıradan insanın tarihinin o eksik noktalarını birleştirmek için daha çok kullanmak gerekiyor.

57 Mübadele Anlaşması uyarınca, mübadeleden muaf tutulanlara dair bkz. İbrahim Erdal, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1915)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss.72-76.

58 Üçüncü ülke vatandaşları, mübadeleye tabi değillerdi. Ege Bölgesinde bu nitelikte, özellikle de İzmir gibi büyük kentlerde, sayıları az da olsa Anadolu’yu terk etmemiş gayri Müslim nüfus mevcuttu. Örneğin Aydın Söke’de Maria isimli İtalyan uyruklu bir Rum, iyice yaşlanıp çocuklarının yanına Sakız Adasına gitmeden evvel çok uzun bir süre Söke’de yaşamıştır; Tuncay Ercan Sepetçioğlu, “1924 Mübadillerinin Yeni Sosyal Çevreye Uyum Süreçlerinin Halkbilimsel Yönden İncelenmesi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005, Ankara, ss.19-20.

Bununla birlikte, sıradan insanın tarihini ele almanın, tarihyazıcılığına bir takım getirisi olduğu da muhakkaktır. Bu çalışma bazında değerlendirilirse, makro düzeyde bakıldığında Girit muhacirlerinin iâşesi sağlanmış, dul ve yetimlere aylık bağlanmış, büyük çoğunluğu iskân edilmiş, toprak dağıtılıp tarım malzemeleri ve tohum tedarik edilmiş, hatta bir kısmı için hane inşa edilip köyler bile kurulmuştu. Fakat arşivdeki belgelerin dili bu olsa da uygulamalar hiç de bu yönde olmamıştır. Aynı zamanda belgeler, 19. yüzyılın hemen sonunda ve 20. yüzyılın hemen başında Girit'ten gelen muhacirlerin İslam dinine tabi olduğunu göstermektedir. Fakat iki kişi olsalar dahi İrini Psaropoula ve annesinin Anadolu'ya gelmesi, bu yargıyı sonlandırdığı gibi, Osmanlı'nın tabiiyetindeki Müslim ya da Gayrimüslim muhacire eşit olanaklar sunduğunu da belgelemektedir. İrini ve Raziye Hanımların talepleri de bunu göstermektedir. İşte mikro düzeyli bir çalışmanın en önemli yararlarından biri de kağıt üzerinde planlanan uygulamaların gerçekte nasıl işlediğini göstermesidir. Şu birkaç belge bile, Müslim ya da Gayrimüslim olsun hiç fark etmez, Osmanlı'nın kendi tabiiyetindeki kimselere nasıl kucak açtığını ve İmparatorluğun tüm zor koşullarına karşın onların ihtiyaçları doğrultusunda nasıl yardımda bulunduğu dair çok güzel birer örnektirler. Dolayısıyla *sıradan insanların tarihi*, "büyük tarih yazıcıları" tarafından küçümsense de, bazen "büyük resmi" görmede işte bu şekilde hizmet edebilirler.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Dahiliye Mektûbî Kalemî (DH.MKT).1290.31*
(19 Temmuz 1324)

BOA.DH.MKT.2753.20 (07 S 1327)

BOA.DH.MKT.1154.63 (10 Mart 1323)

BOA.DH.MKT.2741.101 (8 M 1327)

BOA.DH.MKT.2802.78 (2 Nisan 1325)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemî Evrakı*
(A.MKT.MHM). 525.32 (20 Eylül 1320)

BOA.A.MKT.MHM.525.32 (22 Ra. 1322)

II. Kitaplar ve Tezler

ADIYEKE, Ayşe Nükhet, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*,
Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

ADIYEKE, Ayşe Nükhet - Nuri Adıyeke, *Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında Tarihsel*
Bir Örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a Katılması, Stratejik Araştırma ve
Etüdler Milli Komitesi Yayınları, Ankara, 2002.

ADIYEKE, Ayşe Nükhet - Nuri Adıyeke, *Girit Nikâh Defteri (1916-1921) ve*
Girit'teki Aile Adları, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.

ARI, Kemal, *Büyük Mübadele - Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı
Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

AK, Seyit Ali, *Girit'ten İstanbul'a Bahaettin Rahmi Bediz*, İletişim Yayınları,
İstanbul, 2004.

BAŞBUĞU, Ayşegül Yaraman, *Elinin Hamuruyla Özgürlük*, Milliyet Yayınları,
İstanbul, 1992.

BANOĞLU, Niyazi Ahmet, *Tarihte Girit ve Osmanlılar Dönemi*, Kırmızı Beyaz
Yayınları, İstanbul, 2005.

BERKTAY, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti* (3.Basım), Metis Yayınları, İstanbul, 2010.

CÜCELOĞLU, Doğan, *İnsan ve Davranışı - Psikolojinin Temel Kavramları* (19.
Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

- ÇAKIR, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi* (3.Basım), Metis Yayınları, İstanbul, 2010.
- ÇELİK, Rüştü, *Kandıye Olayları - Girit'in Osmanlı Devleti'nden Kopuşu*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012.
- ERDAL, İbrahim, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1915)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri: Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, Cilt I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953.
- FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?* (2.Basım), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- HOBBSAWN, Eric, *Tarih Üzerine*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- IGGERS, Georg G., *Bireysel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) - Demografik ve Sosyal Özellikleri* (Çev. Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- KANDİYOTİ, Deniz, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar - Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler* (2.Basım), Metis Yayınları, İstanbul, 2007.
- KODAMAN, Bayram, *1897 Türk-Yunan Savaşı (Tesalya Tarihi)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- OKUDUCU, Güldal, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadınının Kısa Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006.
- ÖZTÜRK, Said, *İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlili)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1995.
- SEPETCİOĞLU, Tuncay Ercan, "1924 Mübadillerinin Yeni Sosyal Çevreye Uyum Süreçlerinin Halkbilimsel Yönden İncelenmesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005, Ankara.
- SEPETCİOĞLU, Tuncay Ercan, *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Girit'ten Söke'ye Mübadele Öyküleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2007.
- SEPETCİOĞLU, Tuncay Ercan, *Girit'ten Anadolu'ya Gelen Göçmen Bir Topluluğun Etnotarihsel Analizi: Davutlar Örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.
- SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2006.
- SOTIRIYU, Dido, *Benden Selam Söyle Anadoluya*, Alan Yayınları, İstanbul, 1996.

- ŞENİŞİK, Pınar, *The Transformation of Ottoman Crete: Cretans, Revolts and Diplomatic Politics in the Late Ottoman Empire, 1895-1898* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- SVORONOS, Nikos, *Çağdaş Helen Tarihine Bakış* (Çev. Panayot Abacı), Belge Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, 1988.
- YARAMAN, Ayşegül, *Resmi Tarihten Kadın Tarihine*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2001.

III. Makaleler

- ADIYEKE, Ayşe Nükhet, "Girit'in Mehmet Ali Paşa Yönetimindeki Durumuna Dair Bir Rapor", *Belgeler - Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt XV, Sayı 19, 1993, s.293-315.
- ADIYEKE, Ayşe Nükhet, "1881 Yılında Girit Vilayetinde Yapılan Nüfus Sayımı ve Tartışmalı Sonuçları", *Fethinden Kaybına Girit* (Ed. Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke), Babiâli Kültür Yayıncılık, 2006, İstanbul, s.163-170.
- ADIYEKE, Ayşe Nükhet - Nuri Adıyeke, "Türk Denizcilik Tarihi Açısından Girit Savaşı ve Önemi", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, Yıl 5, 2007, s.1-9.
- ADIYEKE, Nuri, "Girit Seferine Konulan Nokta - Kandiye'nin Fethi ve Psikolojik Sonuçları", *13. Uluslararası Türk Tarih Kongresi Bildirileri Kitabı (4-8 Ekim 1999) Cilt III, Kısım I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s.153-161.
- ADIYEKE, Nuri, "Girit Savaşları ve Hıristiyan Orduları", *Fethinden Kaybına Girit* (Ed. Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke), Babiâli Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.27-42.
- ABACI, Nurcan, "Bir Tarih Metni Nasıl İnşa Edilir? (Dimitri'nin Kızlarını Kim Hamile Bıraktı?)", *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji* (Ed. Ahmet Şimşek), Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- ATİLLA, Aylin, "Romance as Gendered History: George Eliot's Feminist Discourse in Romola", *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2), s.123-130.
- BEYOĞLU, Süleyman, "Girit Göçmenleri (1821-1924)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 2, 2000, s.123-138.
- BUZ, Sema, "Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt.18, Sayı 2 (Ekim 2007), s.37-50.
- DEMİR, Aydoğan, "Bir 'Akd-i Nikâh Belgesine Göre Midilli'li Mübâdillerden Ayşe Hanım Nasıl Evlendi?", *Tarih ve Toplum*, S.12, No.70, 1989, s.9-14.
- The Encyclopedia of Islam*, Vol.I, "Crete", Luzoc Co. Pub., London, 1913, s.878-880.
- FAROQHI, Suraiya, "Varlıklı İki Kadın", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak* (2.Basım), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.249-264.

- ÖKSÜZ, Melek, "Girit Meselesi'nin Belirsizlik Yılları (1908-1913)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 25, 2010, s.93-114.
- PALA, İskender, "Crete and Poems", *The Second National Symposium on the Aegean Islands (2-3 July 2004)*, Turkish Marine Research Foundation Pub., İstanbul, 2004, s.112-119.
- RAVENSTEIN, Ernst Georg, "The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society of London*, Vol.48, No.2 (June, 1885), s.167-235.
- SABANCIOĞLU, Müsemma, "Tarih Gibi Ciddi ve Ağırbaşlı Bir Alana Karikatürle Giren Selçuk Erdemle Görüştük - "Beni Asıl İlgilendiren Tarihe Geçmemiş Adamlardır", *Toplumsal Tarih*, S.88, C.15, Nisan 2001, s.24-27.
- SEPETCİOĞLU, Tuncay Ercan, "Sürgün ve İskân Kıskaçında Giritli Müslüman Kadın (1896-1913)", *History Studies International Journal of History, Special Issue on From Past to Present the Turks in Greece*, Vol. 6, Issue 2, Feb. 2014, s.103-123.
- SEPETCİOĞLU, Tuncay Ercan, "Giritli Müslüman Diasporası ve Bir Etnik Kimlik Meselesi", *Osmanlı İdaresinde Girit ve Girit Müslümanları*" (Arapça ve Türkçe) (Ed. Ali İbrahim Bekraki, Wassim İbrahim Bekraki), Ulinnoha Derneği Yayınları, Trablus Lübnan, 2014, s.69-92.
- TERZİBAŞOĞLU, Yücel, "Eleni Hatun'un Zeytin Bahçeleri: 19. Yüzyılda Anadolu'da Mülkiyet Hakları Nasıl İnşa Edildi?", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S.4, Güz 2006, s.121-147.
- TOPRAK, Zafer, "İkinci Meşrutiyet Yıllarında 'Hukuk-ı Nisvân' Ya Da Osmanlı Kadın Hukuku", *Toplumsal Tarih*, S.248 (Ağustos 2014), s.36-46.
- TUŞ, Muhiddin, "Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1730)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.4, Konya 1999, s.157-191.
- UNAT, Nermin Abadan, "Türkiye'de Kadın Hareketi-Dün-Bugün", *'Bilanço:1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış' Uluslararası Kongresi (10-12 Aralık 1998; ODTÜ Ankara) Bildiri Kitabı II. Cilt: Ekonomi, Toplum, Çevre, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.247-254.*

III. İnternet Kaynakları

"African Proverb of the Month" - April 2006; www.afriprov.org (17.02.2013).

Hâk-i pâ-yi Sâmi-i Sadâret-penâhî'ye

Devletlü fehâmetlü efendim hazretleri

Girid ahâl-i gayr-ı müslimesinden görmüş olduğumuz envâ'-ı te'addiyât ve i'tisâfâta sabır ve tahammül edemeyerek hâmî-i dîn-i mübîn hâris-i şer'-i metîn efendimiz hazretlerinin zîr-i cenâh-ı mültezemü'l-felâh-ı şehinşâhîlerine li-ecli'l-ilticâ bundan iki sene akdem iki nefer inâs bir nefer zükûr evlâdımdan mürekkeb âilemle Dersaadet'e hicret ve İskân-ı Muhâcirîn Komisyon-ı Âlîsi'ne mürâcaat ederek mazlûme, mağdûre ve hasâr-dîde olduğumuz tahakkuk eylemesine mebnî keyfiyyet arz-ı atebe-i felek-mertebe-i cenâb-ı cihân-bânî kılınmış ve fî 6 Mart sene [1]323 târihinde şeref-müte'allik buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî mûcib-i âlîsine sadaka-i ser-i me'âlî-efser-i hazret-i tâcdârî olmak üzere masârîfât-ı râhiyyemiz komisyon-ı âlî-i mezkûrdan bi'l-i'tâ Kastamonu Vilâyet-i Celîlesi'ne tâbî' Bolu Sancağı'na mülhak Hamidiye Kazâsı'na sevk ve i'zâm buyurulmuş isek de şeref-mübelliğ-i emr-i telgrafî mücebince meclis-i idâre-i kazânın tensîb ve karârıyla bâ-sened-i hakanî irâe ve teslim edilen ve seksen seneden beri zirâat edilmediği şehâdât-ı umûmiyye-i ahâlî ile müsbet bulunan otuz dönüm arâzî-i hâliyyeye birkaç şahıs tarafından vukû' bulan müdâhalât-ı bâğiyâne ve kânûn-şikenâne yüzünden târih-i muvâsalatımızdan bu âna değin harâsetden mahrûm kaldıktan başka üzerlerimizdeki esvâbı ve eşyâ nâmına olan bi'l-cümle levâzımât-ı beytiyyemizi satmak sûretiyle te'mîn-i ma'îşete mecbûriyet hâsıl olmuşdur. Bu bâbda gerek komisyon-ı âliye ve gerek vilâyet-i müşârun-ileyhâ ile Bolu Mutasarrıflığı'na defa'âtle vukû' bulan şikâyat ve istirhâmâtımız üzerine muârizların men'-i müdâhaleleriyle irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî ahkâm-ı münîfinin tamâmî-i infâzına dâir istihsâl ve tebliğ etdirdiğimiz evâmîr-nâme-i aliyye hükûmet-i mahalliyece kat'iyen infâz edilmeyerek kûşe-i nisyâna atılmış ve icrâ-yı ma'deleti mutazammun âvâze-i niyâzkârâneme dehavâle-i sem'-i' tibâr edilmemiş ve şu hâl ise külliyyen mugayir-i rızâ-yı Bârî ve pâdişâhî bulunmuş olduğundan ve bu hâlin devâmı ma'âza'llâhu te'âlâ mahv ve mevtimizi intâc edeceği bedihî ve âşikâr bulunduğundan lütfen ve merhameten sâlifü'l-arz müdâhalâtın men'iyile zirâatden mahrûm kalmamak ve gelecek sene mahsûlünün idrâkine değin infâk ve i'âşemize ve âlât-ı zirâiyye tedârüküne medâr olmak üzere eb-i eşfak ve ehram pâdişâh-ı a'zam efendimiz hazretlerinin bî-çâregân ve üftâdegân için küşâde bulunan hazîne-i in'âm-ı bî-nihâye-i hümayûnlarından câriyelerinin de müte'naim ve hissemend olması husûsuna sezâvârî-i inâyet ve delâlet-i celîle-i hidiv-i a'zamîleri arz ve istirham olunur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 19 Temmuz sene [1]324.

Girid muhâcirîn-i İslâmiyyesinden dul hâtun-ı mazlûme [ve] mağdûre [ve] hasâr-dîde Râziye (*mühür*)

Mahdûmu (*mühür*)Kerîmesi (*mühür*)Kerîmesi (*mühür*)

EK 2: BOA. DH. MKT. 2741.101, s.2.

۵

قضاة الشريعة
 قضاة الشريعة
 ۱۱۹۵

اعدت في مدينة حلب

دفتور اوقاف حنفی
 دفتور کربلا
 معاشه اوج بوز بکری اوج سنی مارتنه اعتباراً قطع اولیفته بحساب معاشه مشهورک اعادة تخصیص وندخل اولیفته ابعاد شریعی
 کربلا نه بی سار دبولد قاریه طریقه استعاضه وندهورونک سزاور رحمت اولیفته هب دبرله اولیفته مقتضای معاشه ابعاد شریعی
 اردانقا- جویله اولوب انجه معاشه مشهورک کربلا بی طریقه اعه ایطلمه اولیفته معاشه الیانه اعادة تقاضیه الیانه الیانه
 اجرای ایجاب حضرت طریقه سنی داولیفته انباری مصایف حاسبه سنده اعادة قلمشده اولیاده اردوزمانه حضرت سده الیانه

۱۲۴۷
 و اولیفته
 داله
 و صفا

Nezâret-i Umûr-ı Mâliye

Masârıf Muhâsebesi

1192

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletlü efendim hazretleri

Vaktiyle Girid'de vukû'a gelen iğtişâş esnâsında ihbârât-ı sâdikâne bulunmasına mükâfâten vâlidisiyle kendisine Hazîne-i Celîlece tahsîs edilmiş olan yüz guruş maâş üç yüz yirmi üç senesi Martı'ndan i'tibâren kat' olunduğundan bahs ile maâş-ı mezkûrun iâdeten tahsîs ve mütedâhil on sekiz aylığının tesviyesi Giridli İrini Psaropoula kadın tarafından istid'â olunmuş ve mezbûrenin sezâvâr-ı merhamet olduğu haber verilmiş olmağla muktezâ-yı ma'deletin ifâsı bâ-tezkire-i sâmiyye emr u iş'âr buyurulmuş olup ancak maâş-ı mezkûrun Girid Beledîsi tarafından i'tâ edilmekde olduğu mûmâ-ileyhânın ifâde-i şifâhiyyesinden anlaşılması olmasına mebnî icrâ-yı îcâbı husûsunun taraf-ı sâmi-i dâverîlerine izbârı Masârıf Muhâsebesi'nden ifâde kılınmıştır. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 8 Muharrem sene 1327 ve fî 18 Kânûn-ı Evvel sene [1]324.

Maliye Nazırı

(imzâ)

EK 3: BOA. DH.MKT. 2802.78, s.2.

 ۱۸۶

کردی عساکر ایستاده حکومت سیم بر بعضه کونه انبارت نافه دره بوسی ازره خدمت عطا فاه خربه حیدر علی پاشا و لای
 اولاده توپخانه اولاده معانی محضه دره اهدا قطع ابدلی و نه اعلی اوله سدا بجه قدسه مطهراتی بولینی باینده قطع نامه
 معاشک بیدیه محضه بر ابرار انکار معاشک مدافعه توپخانه استعاضه بولوسی اوله کردی اری ایا - دیوانم قادیه
 حصه بکرده اوله نصفه بده باله تقسیم هانت ادره به اوله بوری بده ۱۰۰ مارکلی تاریخ و تاریخ درت نوروی تذکره فرورده
 خربه حیدر معانی محضه اولیغه دار قجه بولوسی اولیغی اریا - ایسید فرورده به تقسیم کیسه اولدند ه و زرقنده
 معاشک اریوز اوله بدی سنده بوز غنچ اوله ازره بچی ادره ولایه قرابده محضه تقسیم و بقیه نامه قد - اهدا و خا
 اید ه کدی بکن و حوض قطع اولیغی تأیید ادعا و اجر - اینه الهی نظر معانی مذکورک ترکی بر امر و قرار اوزرینه محضه
 و تاریخ محضه مقدار بده و نه تاریخه دیکمه نقاشی محضه نامه تأدییه و سوبه ایدلیغی و سباب تفصیل دلالتیه - ایلدنه استعالم
 بولوسی نوبت معینه حیدر لید - اولیغی امر و قرار حضرت و اولدنه - ایلدنه

$\frac{81}{11}$

Bâb-ı Âlî

Dâire-i Umûr-ı Dahiliye

Muhâcirîn İdâresi

Aded: 186

Girid iğtişââtı esnâsında hükûmet-i seniyyeye ba'zı gûne ihbârât-ı nâfiada bulunması üzerine hidemâtına mükâfâten Hazîne-i Celîle-i Maliyece Aydın Vilâyeti emvâlinden tesviye olunmak üzere maâş tahsîs kılınarak ahîren kat' edildiği ve mütedâhil on sekiz aylık kadar da matlûbâtı bulunduğu beyânıyla kat' olunan maâşının yeniden tahsîsi ile beraber sâlifü'z-zikr maâşât-ı mütedâhilenin tesviyesi istid'âsında bulunmuş olan Giridli İrini Psaropoula nâm kadın hakkında bu kere de Maliye Nezâretî'nden bi't-takdîm cânib-i idâreye havâle buyurulan 12 Mart sene [1]325 târih ve yetmiş dört numrolu tezkirede mezbûrenin Hazîne-i Celîle'den maâş-ı muhassası olduğuna dâir kayıt bulunamamış olduğu izbâr edilmesiyle mezbûreye tefhîm-i keyfiyet olundukda zikr olunan maâşın üç yüz on yedi senesinde yüz gurus olmak üzere Meclis-i İdâre-i Vilâyet karârıyla tahsîs kılındığı ve yakın zamâna kadar ahz ve istifâ edegeldiğini ve mu'ahharan kat' olunduğunu te'yîden iddiâ ve isrâr etmekte olmasına nazaran maâş-ı mezkûrun ne gibi bir emir ve karâr üzerine tahsîs kılındığının ve târih-i tahsîsiyle mikdârının ve ne târihe değin hangi tahsîsâtdan te'diye ve tesviye edildiğinin ve esbâb-ı kat'ının vilâyet-i müşârun-ileyhâdan isti'lâm buyurulması menû-ı müsâ'ade-i celîleleridir. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 2 Nisan sene [1]325.

(mühür)

Muhâcirîn-i Umûmiyye İdâresi